

**MARTTI KOSKENNEMI İLE
ULUSLARARASI HUKUK VE AŞIRI SAĞIN
YÜKSELİŞİ ÜZERİNE MÜLÂKAT* ****

*Interview: Martti Koskeniemi on International Law and the Rise of the
Far-Right*

Dr. Öğr. Üyesi Selman ÖZDAN***

*There is a crack in everything
That's how the light gets in.¹
-Leonard Cohen-*

ÖZET

Profesör Martti Koskeniemi, T.M.C. Asser Enstitüsü'nün (Hague) düzenlediği geleneksel konferansların dördüncüsünde (29 Kasım 2018), “Uluslararası Hukuk ve Aşırı Sağın Yükselişi” hakkında bir konuşma yapmıştır. Konferans akabinde, T.M.C. Asser Enstitüsü'nde Uzlaştırma ve Yargılama alanında araştırmacı olan Dr. Dimitri van den Meerssche, konferans üzerine Koskeniemi ile bir mülâkat gerçekleştirmiştir. Bu mülâkat, küreselleşmeye karşı oluşan mevcut ters tepkiler, uluslararası hukukta ortaya çıkan sahte uzmanlar ve Kos-

---

* Bu mülâkat 10 Aralık 2018 tarihinde <http://opiniojuris.org/> sitesinde yayınlanmıştır. ME-ERSSCHE Dimitri van den, “Interview: Martti Koskeniemi on International Law and the Rise of the Far-Right”, 10 Aralık 2018, <http://opiniojuris.org/2018/12/10/interview-martti-koskeniemi-on-international-law-and-the-rise-of-the-far-right/> (Erişim tarihi: 14 Şubat 2020).

** Mülâkatın yayınlandığı Opinio Juris sitesinin editörlerine ve mülâkatı gerçekleştiren Dr. Dimitri van den Meerssche'ye bu çeviriyi yapmam hususunda verdikleri izinden ve süreci takip ederek verdikleri destekten dolayı teşekkür ederim. Ayrıca, metnin son okumasını yapan ve yapıcı eleştirileri ile katkı sunan kıymetli meslektaşım Dr. Abdulkadir Saka'ya teşekkür ederim.

*** Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi - Milletlerarası Kamu Hukuku Anabilim Dalı, The Society of Legal Scholars mensubu.

mail: selmanozdan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1002-0625

Makale Geliş Tarihi:20.02.2020

Makale Kabul Tarihi:24.03.2020

¹ “Bir çatlak var her şeyde. Işık böyle sızıyor içeriye”. Leonard Cohen.

kenniemi'nin dönem çalışmasında (*The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*) yoğunlaştığı ve araştırma hayatı boyunca bulmaya çalıştığı somut deliller üzerinedir. Koskenniemi bu mülâkatta, uluslararası hukukun çağımızdaki yerini tespit ederken, uluslararası hukuk alanındaki bürokratların ve uzmanların teknik açıdan kullandığı dilin, uluslararası hukuk söyleminin çok ötesinde olduğunu belirtmektedir. Koskenniemi, akademik bir disiplin olarak uluslararası hukuku sorgulamakta, uluslararası hukukun etkin bir hale gelmesiyle, eksiksiz bir adaleti tesis edeceğine ve savaşları ortadan kaldıracığına dair olan inanışı eleştirmektedir. Bu mülâkatta, Koskenniemi, uluslararası hukuka, onun enstitülerine ve aşırı sağın yükselişine karşı oluşan mevcut ters tepkiler hakkında analizlerini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Hukuk, Uzmanlık, Ters Tepki, İktidar.

ABSTRACT

Prof. Martti Koskenniemi gave a lecture about international law and the rise of the far right at the Fourth Annual Lecture of the T.M.C. Asser Institute in The Hague on November 29, 2018. Following this Lecture, Dr. Dimitri van den Meerssche who is a researcher in the Dispute Settlement and Adjudication strand at the T.M.C. Asser Institute, had an interview with Koskenniemi on the backlash against globalism, fake expertise and the smoking gun in Koskenniemi's work (*The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*). He assigns international law a position in the contemporary world beyond mere technical approach taken by bureaucrats and experts of international law. He questions the discipline of international law and criticizes the belief that more international law will bring the people more justice and less war. In this interview, Koskenniemi analyses current backlash against international law, its institutions and the rise of far-right.

Key Words: International Law, Law, Expertise, Backlash, Power.

Giriş

Martti Koskenniemi Helsinki Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde uluslararası hukuk profesörü ve Eric Castrén Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Enstitüsü müdürüdür. Koskenniemi 1978-1994 yılları arasında Finlandiya Hariçye hizmetleri üyesi ve 2002-2006 yılları arasında da Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu üyesi olarak görev yapmıştır. Koskenniemi ayrıca Uluslararası Hukuk Enstitüsü (Institut de Droit International) ve İngiliz Akademi (British Academy) üyesidir. Koskenniemi Melbourne Hukuk Fakültesi'nin

ve Londra Siyaset ve Ekonomi Bilimleri Fakültesi'nin Centennial akademisi mensubudur. Koskenniemi New York, Cambridge, Utrecht, Columbia, Sao Paulo, Toronto ve Paris (I, II, X ve XVI) Üniversitelerinde ziyaretçi profesör unvanına sahiptir.

Koskenniemi, uluslararası hukuk alanında referans gösterilen birçok yayına sahiptir. *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument* (1989), *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960* (2001), *The Politics of International Law* (2011) ve *The Cambridge Companion to International Law* (2012, James Crawford editörlüğü ile birlikte) önde gelen çalışmalarından bazılarıdır. Uluslararası hukuk disiplini açısından çağımızın önde gelen akademisyenlerinden olan Koskenniemi, disipline eleştirel bakış açısıyla yaklaşması noktasında da öncü bir bilim insanı konumundadır. Bu cümleleri net bir şekilde ifade etmeme sebep olan kişi, Dördüncü Geleneksel Asser Konferansı'nın açılış konuşmasını yapan Prof. Dr. Janne Nijman (Asser Enstitüsü Akademi Müdürü) olmuştur. Nijman konuşmasında Koskenniemi için şu ifadeyi kullanıyor: “Son 30 yıl içerisinde, Koskenniemi'nin uluslararası hukuk disipliniyi yeniden tanımladığını söyleme cüretini kendimde buluyorum ve onu uluslararası hukukun gerçek bir rock starı olarak görüyorum”.²

Koskenniemi bu mülâkatta, uluslararası hukukun genel durumunu yansıtan eleştirel bir değerlendirmede bulunur. Bu mülâkat, küreselleşmeye karşı ortaya çıkan ters tepkiler, uluslararası hukuk sahasında bulunan sahte uzmanlar ve Koskenniemi'nin dönem çalışmasında (*The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*) yoğunlaştığı ve araştırma hayatı boyunca bulmaya çalıştığı somut deliller üzerinedir. Bu mülâkatta, Koskenniemi, uluslararası hukuka, uluslararası hukukun enstitülerine ve aşırı sağın yükselişine karşı oluşan mevcut ters tepkiler ile ilgili eleştirel değerlendirmelerini sunmaktadır.

Mülâkat (Soru & Cevap)

S: Dördüncü Geleneksel Asser Konferansı'nda aşırı sağın yükselişine değinerek, uluslararası hukuka ve uluslararası hukukun birimlerine karşı ortaya çıkan mevcut ‘ters tepkiler’ üzerine konuşma yaptınız. Görünüşe göre, mevcut ters tepkilerin kaynağı ve mahiyeti ile ilgili kendinize ait bir değerlendirmeniz var.

² Prof. Dr. Janne Nijman'ın açılış konuşması için bkz. Asser Institute, “Annual T.M.C. Asser Lecture 2018”, 29 Kasım 2018, <https://www.asser.nl/annual-lecture/annual-tmc-asser-lecture-2018/> (Erişim tarihi: 14 Şubat 2020); ayrıca bkz. KOSKENNIEMI Martti, *International Law and The Far Right: Reflections on Law and Cynicism*, Ed. Janne E. Nijman, Asser Press, The Hague, 2019.

C: Evet. Basmakalıp şekliyle, ‘Kaçınılmaz olan küreselleşme süreci’nde kaybolan ve ‘terkedildiği’ farz edilen insanlar ile sempatik bir ilişki kurma çabasındaki liberal anlayışa eleştirel bir şekilde yaklaşıyorum. Ekonomik ve sosyolojik unsurları içeren bu anlatım, bazı insanların, küreselleşmenin sağladığı ekonomik faydalara nasıl ulaşamadığı veya ulaşamayacağı sorusunu ele alır. ‘Terkedildiğini’ farz ettiğimiz bu insanlar, şehirlerdeki yaşamı ve seçkinleri eleştirerek kendi göreceli yoksunluklarına ters tepki gösterirlerdi. Bu tepki bazen BREXIT için destek ve onay vererek, bazen Donald Trump’a oy vererek ve bazen de yoksunluklarından ve marjinalleştirilmelerinden sorumlu tuttıkları insanların hakkından gelmeye çalışarak karşımıza çıktı.

Ekonomik ve sosyal gerçekleri göz ardı edemem; fakat “yoksun insanları kendi konumumuza getirince tüm sorunlar ortadan kalkacak” tarzı bir anlayışın da karşısındayım. Bu durumu sadece ve basitçe ekonomik, kurumsal ve sosyolojik bir sorun olarak görmek mutlak bir başarısızlığa mahkûm olmak demektir. Yapılan ekonomik reformların ise bu yoksun insanlarla hiçbir alakası yoktur. Daha fazla reform yapmaya çalıştıkça daha fazla umutsuz birer ahmak gibi görüneceksinizdir. *Bu insanlara kulak vermezseniz, gerçek hayatta insanlar arasındaki yaşam hakkında hiçbir fikri olmayan kişiler haline gelirsiniz.*

Bunun yerine, bu durumu politik açıdan değerlendirmeyi tercih ediyorum. “Kontrolü geri alma” fikri özellikle beyaz-adamın imtiyazının yeniden tesis edilmesini arzulayan gericilikle ilgili bir mevzu olduğu kanaatindeyim. “Kontrolü geri alma” fikri, beyaz-adam için 1960ların başlarına dönmek anlamına gelir. Bir başka deyişle, bu fikri; toplum içerisinde var olan azınlıkların (kozmpolitan elitistler, feministler, eşcinsel gazeteciler, Yahudi hayırseverler - George Soros gibi - ve Afrikalı mülteciler gibi) ne düşündüğümüze ve ne yapmamız gerektiğine müdahale edemediği dönemlerde, beyaz ırkın ve onların ailelerinin sistemi tekrar ele geçirmesi olarak ifade edebiliriz.³ Kültürel bir mesele olarak kabul edebileceğimiz bu durum, önceden var olan hiyerarşinin yeniden hortlamasına veya tesis edilmesine sebep olacaktır. Şimdi nihayetinde “hayatımızın kontrolünü geri aldık”. Kaygımız ekonomik yoksunluktan ziyade statümüzün kaybolmasıdır.

S: Uluslararası hukuk disiplinine ait mesleki inancın kaybolması ile ilgili düşüncelerinizden biraz bahseder misiniz? Siz, bu durumu “formalizm (gelecekselci) zihniyetinin yönetsel (idari) zihniyete evrilmesi” olarak ifade ediyorsunuz.

³ “Kontrolü geri alma” fikri hususunda Koskeniemi’nin analizi için bkz. KOSKENIEMI Martti, *International Law and The Far Right: Reflections on Law and Cynicism*, Ed. Janne E. Nijman, Asser Press, The Hague, 2019, ss. 7-10.

C: Evet. Uluslararası hukukun kendini anlamlandırmasında bir değişim meydana geldi. Bu değişim, 1870’lerde mutlak formal emperyalizm ile Avrupa’daki liberal yasaların yayılma çabalarının birleşmesine binaen kendisini, milliyetçi devlet inşasının ortaya çıkması olarak gösterdi. Bu durum devletçiliğin ne olduğu ve devletlerarası ilişkilerin nasıl olduğu hakkındaki anlayışın konsolide edilmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Devletler, resmi diplomasi yolu ile aralarında ilişki tesis ederek kendilerini güçlendirirken, bir yandan da resmi diplomasi yolu ile kendileri için kimlikler yaratırlar. Bir devlet adamı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na hitap ettiğinde, hepimiz o kişinin bir devleti temsilen orada olduğunu ve konuşma yaptığını biliriz. Bir devletin devlet olma eylemini yalnızca uluslararası hukuk sahasında gerçekleştirebileceğine dair anlayış, modası geçmiş ve geçerliliğini yitirmiş bir anlayıştır. 1990’lara geldiğimizde, uluslararası hukukta var olan devlet merkezli bu sistemde bir değişim yaşandı. Uluslararası hukuk, devlet disiplini anlayışından, birtakım küresel konuları içinde barındıran devlet karşıtı bir disipline dönüştü. Kanaatimce, mevcut “*ters tepkiler*” tam olarak 1990’lara verilen bir reaksiyondur.

1990’larda uluslararası hukuk bir uzmanlık alanına dönüştü. “Mülteci sorunlarını”, “dünya çevresini” ve “dünya ticaretini” ilgilendiren çeşitli yönetsel projeler sürüsüne dâhil olan bir disiplin haline geldi.

Bu dönemlerde, uluslararası hukukçuların, kendilerini iyi hissetmek adına teknik ve yönetsel dili öğrenmeleri gerekiyordu ve ancak bu şekilde “küresel sorunların idaresinde kullanışlı bir araç olan” uluslararası hukuk disiplini hakkında konuşabilirlerdi. Bütün bunlar, 1990’larda ortaya çıkan artık “dünyayı yönetebiliriz” anlayışına dayanan liberal tasavvurun bir parçasıydı.

Ancak bu durum, esasında uluslararası hukukun tarihinde var olan fikirler ile çatışmıştır. Uluslararası hukuk, bir parça naif de olsa, adalet fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu durumun örneği, kendi kaderini tayin eden ulusların barış ve eşitlik içerisinde yaşamasında gerçekleşebilir. Adalet ve barış kavramları, problemleri çözmek için oluşturulan yönetsel şekle kolayca dönüştürülemez. 1990’larda demokrasi veya adalet gibi konuların artık dile getirilmediği yönetsel dünya içerisinde, uluslararası hukukçular kaybolup gittiler. Serbest ticaret, insan hakları, güvenlik ve çevre gibi önem addettiğimiz konular hakkında konuşup duruyoruz, fakat bir bakıma bu konular, çoğu insanın çalıştığı ve yaşadığı bağlamdan tamamen uzak kalmaktadır. *Kemer sıkma durumu ile insan haklarının uzlaşmış olduğunu görüyoruz. Böylece eşitsizlik büyüyor ve kendini hissettiriyor. Nasıl olur da bu durum “sadece kendi imtiyazlarını güçlendiren seçkinlerin kendi aralarında konuşması veya anlaşması” gibi algılanmaz?*

“The Gentle Civilizer of Nations” adlı kitabımda “The Rise and Fall of International Law 1870-1960”⁴ adlı alt başlığında “fall” (düşüş) ifadesini 1960’lar için kullandım. Bunun bir sebebi, insan hakları hukukunun 1960’larda ortaya çıkmasıdır.⁵ Bu yaklaşım, insan hakları hukukunun bir eleştirisi değil; sadece insan hakları hukukunun uluslararası hukuktan farklı olmasının ifadesidir. İnsan haklarının devletleri bir düşman olarak görmesine karşılık, uluslararası hukuk, ancak devletler ve devletlerin desteği ile var olabilirdi. Ayrıca, 1960’larda ilk olarak GATT’da (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) daha sonraları ise Dünya Ticaret Örgütü’nde ticaret hukukunun çok sağlam ve karmaşık bir biçimde ortaya çıktığını gördük. Dolayısıyla, ticaret hukukçuları dünya ve ticaret kavramları etrafında hareket etmeye başladı. Fakat adalet ve konforlu yaşam kavramları çoğunlukla devletler ve bölgeler gibi nispeten daha ufak topluluklar için oluşturulmuştur.

Küreselleşme ve milliyetçilik, esasında karmaşık ve birbiriyle çelişen fenomenlerdir. Fakat insanlar karmaşıklıktan uzak ve basit düşünmek isterler. Dolayısıyla burada çözüm, şüphesiz birbirlerine aşırı uç seçenekler olsa da ya ulus ya da dünya olurdu. Zaten 19. yüzyılın son dönemlerinde hukukçular, ulusların hem iyiyi hem de kötüyü yansıttığını biliyorlardı. Bu sebeple de diğer halkların milliyetçiliğini de takdir eden bir milliyetçilik anlamına gelen ve kıymetli bir yaklaşım olan “daha aydınlanmış bir vatanseverlik” anlayışına dem vurdular.

Ancak bazı talihsiz sebeplerden ötürü uluslararası hukukçuların çoğu, devletleri düşman bellemek suretiyle “uluslararası olunca iyi, ulusal olunca kötüdür” ifadesini benimsediler. 1990’larda bir şekilde bu varsayım üzerinden hareket edebildiler ve “her şeyin uluslararası hale gelmesi gerektiğini ve ulusal olanın esasında tehlikeli ve zararlı olduğunu ve ayrıca milliyetçiliğin esasen kötü bir şey olduğunu” öne sürdüler. Siyasi açıdan düşünmek bu yüzden önemlidir, çünkü yapılacak seçim asla ulusalın mı uluslararasıının mı seçilip seçilmeyeceği hakkında değildir. Seçim şu şekilde olmalıdır: *Ne tür ulusal ve uluslararası sisteme sahip olacağız?* Kendimize şu soruyu sormalıyız: Bu seçim sonucunda kim kazanacak kim kaybedecek?

S: Siz bir yandan uluslararası hukukun her daim tarihi ve siyasi yapıda olan sözde evrenselci ve kozmopolit fikirlerle dolu olduğunu söylüyorsunuz. Ancak öte yandan da uluslararası hukuku, sizin deyiminizle, “daha iyi bir gelecek hayal etmek için kullanılan bir dil” olarak, eleştirel evrenselci yaklaşımın

⁴ KOSKENNIEMI Martti, *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

⁵ Bu konu için bkz. MOYN Samuel, *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2018, s. 182.

bir sesi olabileceğine de inanıyorsunuz. Uluslararası hukuk karşısındaki manen ıslah edici olan bu tutumunuzu nasıl açıklarsınız?

C: Görünüşe göre neticede ben gizli bir liberal ve romantığım (gülüşme). Uluslararası hukukun özü itibarıyla diğer mesleki dillerden daha iyi veya daha kötü olduğunu düşünmüyorum. Bununla birlikte, uluslararası hukuk dili hâkim olduğum ve kullanabildiğim bir dildir. Hem sosyolojik hem de tarihsel açılardan uluslararası hukuka hâkim olduğumu düşünüyorum. Bence uluslararası hukuk, birçok insanın önem atfettiği değerleri ve hedefleri vurgulamak için bir potansiyele sahip. Ancak, uluslararası hukukun çok iyi bir durumda olmadığını görüyoruz. Üye sıfatıyla beş yıl boyunca çalıştığım Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda, mesaimizin herhangi bir insanın hayatına olumlu yönde etki edip etmediğini hep merak etmişimdir. David Kennedy'nin de sıklıkla işaret ettiği gibi, biz uluslararası hukukçular, görev yaptığımız kurumlar tarafından büyüleniyoruz. Uluslararası hukukçular için de tüm problemler uluslararası hukuk problemi gibi gözüküyor.⁶ Bir problem ile karşılaştığımızda BM'nin bu problemle ilgilenmesini tavsiye ediyoruz ve BM bu problemle ilgilendiğinde (mesela bir önergeyi onayladığında) bir şeylerin hâlihazırda “yapılmakta olduğunu” / “uğraşıldığını” ifade ediyoruz. Ancak, işin aslı böyle değildir. Bence bunun gerçekleşmesi, diğer küresel kurumlarda yönetsel çalışmaların ortaya çıkmasına sebep olur. Fakat bu durum yağmurdan kaçarken doluya tutulmaktan başka bir şey değildir. Uluslararası hukukçular bu yönetsel sürüye takılmakla, bir zamanlar BM'nin de üzerine tesis edildiği adalet ve barış konuları ile ilgilerini kaybettiler.

Öyle ise bana gizli bir liberal ve romantik diyebilirsin ancak ben optimist biri değilim. Ayrıntılı bir planım yok ve dünya nasıl daha iyi hale gelir onu da bilmiyorum. Eğer bir yönetici bana gelip “peki Martti! Benim yönetimime ilişkin alternatif bir yönetim tarzın yok” derse cevaben, “evet bu doğru ve sizin bu özgüveninize hayranım doğrusu” demeliyim. Ancak, sergilenen bu özgüvenin, sorunun bir parçası olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu özgüven, mesnetsiz bir özgüvenden başka bir şey değildir. Sadece dünyadaki birçok insanın acı çekmesinin değil, birçok insanın idari uzmanlığına duyduğu inancın kaybolmasının da sebebi bu mesnetsiz özgüvendir. Sorun şu ki, dünyadaki problemlere çözüm getirilmesini isteyen birçok insan, benim gibi uzmanlara gelir. Daha sonra bu uzman, Orta Doğu krizinin, Euro Bölgesi krizinin, siber casusluk krizinin veya konut fiyatı krizinin nasıl çözüleceğini anlatmak için 35 saniyelik bir röportaj verir. Emin olmasak dahi eminmiş gibi konuşuruz. Medyanın tüm kaygısı, iyi uzmanların kendi alanlarının bilgisine az çok sahip olmasıdır (uzmanın

⁶ David Kennedy bu durumu bir makalesinde “eline çekiç alan kişi, tüm problemleri çivi olarak görür” ifadesi ile özetlemiştir. KENNEDY David, “One, Two, Three, Many Legal Orders: Legal Pluralism and the Cosmopolitan Dream”, *New York University Review of Law & Social Change*, vol. 31(3), 2007, ss. 647-8.

alanında uzmanmış gibi gözükmeye yeter). Halk bu özgüvenin bir aldatmaca olduğunu bilir ve bu özgüvenin mesnetsiz olduğunun farkındadır. Onların deneyimlerine göre, “uzmanlar ne söylerse söylesin, her zaman kaybeden halk oluyor”. Dolayısıyla, dünya sorunları ile ilgili çözümleri hâlihazırda bildiğini öne süren bu kültürün, siyasi itiraza ve tartışmaya ait anlamı yok ettiğini düşünüyorum. Bu uzmanlık kültürü tamamen küresel bir durumdur. Bu yüzden, sahte uzmanlığa karşı milliyetçi ve gerici tepkiler aynı anda ortaya çıkıyor.

S: O halde uluslararası hukukçular belki de daha az uzmanlaşmalı, daha aydın olmalı ve daha geniş bir bakış açısına sahip olmalıdır öyle mi?

C: Evet. Bence insanlar sanat filmleri izlemeli roman ve *bande dessinée* (çizgi roman) okumalı. Ben *bande dessinée* okumaya bayılırım. İyi bir şeyler yapmak için, romanlar size 500 sayfalık bir uluslararası hukuka giriş kitabından çok daha iyi gelecektir. Diğer insanların perspektifinden bakabilmek ve başkalarının duygularını paylaşmayı öğrenmek önemlidir. Calais ormanında⁷ bir mülteci olmak ne demektir? Diğer insanlar böyle bir durumda ne hisseder? Bunları anlaşma metinlerinden değil, romanlardan öğreniriz. Bu dediklerimin bir klişe olduğunun farkındayım ancak yönetsel dünyada bu klişeleri hatırlamak ve hatırlatmak gerektiğini düşünüyorum.

Uzmanlık konusundaki mevcut problemlerden biri, bildiğimiz çok sayıda önemli meseleyi bize unutturmasıdır. Komşunu incitmemen gerektiğini bilirsin. Zor durumda olan insanlara yardım etmen gerektiğini bilirsin. Hâlihazırda büyüklerimizden bize kadar gelen ve aşına olduğumuz bu basit tavsiyelere uymadığımızda, hayatlarımızın ve bize bağlı olanların yaşamlarının kötüye gideceğini de bilirsin. Bütün bunların farkında olmamıza rağmen, uzmanlar olarak bu durumu bu şekilde ifade edemeyiz. Uzmanlar sadece klişe olan gerçekleri dile getirmekle yetinmeyip daha fazlasını yapmaları gerekmektedir. Uzmanlar söylediklerinin içeriğini kanıt temelli verip net şekilde bilgiler sunmalıdırlar.

S: “The Gentle Civilizer of Nations” kitabında “kültürel formalizm” fikrini, stratejik bir tercihin uygulanacağı veya yapılacağı stratejik bir postür olarak değerlendiriyorsunuz. “Kültürel formalizm” düşüncesinin hala arkasında mısınız?

C: Bu kitabın sonunda “kültürel formalizm” fikrinden bahsetmenin iyi bir hamle olup olmadığını hep merak etmişimdir. Başlangıçta “ironik formalizm” terimini kurcaladım kullanmak için, fakat sonra kararımı değiştirdim. “Kültürel formalizm” terimini bir paradoks veya oksimoron olarak düşündüm. Bu iki kavramın, yani kültür ve formalizmin birbirlerine zıt kavramlar olduğu kanaatindeyim. Şöyle ki, kültür; maddi, tarihi ve sosyal yönden dolu bir kav-

⁷ Calais ormanı, Fransa Calais dolaylarında bulunan bir mülteci kampıydı.

ramdır. Formalizm ise soyut ve hassas bir kavramdır. Bu kavramları birlikte kullandığınızda, insanlar imâ ettiğiniz şeyin, içinde bulunulması imkânsız olabilecek konumu dolayısıyla, bir paradoks olduğunu anlayacaktır. Bu paradoksal formül ile mesleki uygulamalarımızın ne kadar kaygan bir zemin üzerinde durduğuna işaret etmek istedim. Bazı şeylerle başa çıkabilme kabiliyetine sahip olmak için, bir yanda gerçekten formalist olmak zorundasınız ve diğer yanda da kültürel olarak işin içinde olmalıyız.

Fakat bu hususta başarılı olduğumdan şüpheliyim. Meslektaşlarım bu deyim üzerine bir hayli kafa patlatıyorlar. Diğer yandan, bu deyim, belki de meslekteki bazı hastalıklara, bir takım çelişkili arzulara ve daha kolay kavranabilecek veya anlaşılacak bir dille açıklanması zor olan bir deneyime işaret ediyor olabilir. Biz toplumla interaktif olmak istiyoruz, ayrıca hukukun ne için mücadele ettiğimizi ve kim olduğumuzu yansıtan anlamları içermesini istiyoruz. Fakat aynı zamanda da insanlara toplumda ne olduğunu söylemek yerine *ne olması gerektiğini* söylemek için hukukun, toplumda olup bitenden uzak durmasını istiyoruz. Belki de “formalizm kültürü” terimi, modern hukukta var olan eski bir gerilimin bir başka ifadesidir.

Belki de “formalizm kültürü” teriminde bulunan muğlaklığı, kendinden çok da emin olamayan ve kendi belirsizlikleri hakkında oldukça açık olan profesyonelliği ifade etme çabası olarak düşünebiliriz. Belki de o zaman hepimiz evimizde karanlıkta hissettiğimiz belirsizliklere daha da yaklaşabilirdik ki bu karanlıkta şunları düşünürüz: “Kendimi anlayamıyorum. Dün şunu söyledim şimdi bunu düşünüyorum. Bu nasıl mümkün olabilir?!” Yani demek istediğim, biz insanlar, karmaşık, paradoksal ve kendisiyle çelişen varlıklarız. Aslında hayatımızda hiç de yönetimsel değiliz. Belki de bu yüzden uluslararası hukuk; söylendiğinde gülmekten kendimizi alıkoyamayacağımız adalet, eşitlik, barış ve uyum hakkında konuşma ihtiyacımıza ait kırılğanlığın ve naifliğin en iyi ifade şeklidir.

Peter Sloterdijk, sinik aklın harika bir eleştirisini yapar.⁸ Bu eleştirinin merkezinde hangi ilkeleri ifade etmemize ve aynı zamanda bu ilkelerin eleştirilerini açık ve kesin olarak ifade etmemize olanak sağlayan, modernlik ile sinik bir mantalite tevarüs ettiğimiz bir fikir vardır. Bunun sonucu olarak, biz artık bu ilkelere inanmıyoruz ve bu ilkelerin hayatımızda nasıl davranacağımız konusunda hiçbir etkisi kalmıyor. Sloterdijk bu durumu trajik olarak nitelendiriyor. Sloterdijk kadar bu konuda keskin olmasam da onunla aynı fikirdeyim. Evet, bu trajik bir durumdur. Fakat trajedi o kadar da kötü olmayabilir, çünkü trajedi aynı zamanda bir hassasiyet/kırılğanlık duygusunu vurgulamak için de kullanılabilir. Kırılğanlık duygusu ile diğer insanları tanımlayabildiğiniz için, bu duygu

⁸ SLOTERDIJK Peter, *Critique of Cynical Reason*, (çeviren: Michael Eldred), University of Minnesota Press, Minneapolis, 2001.

kullanışlı bir hale gelebilir. Şöyle ki, diğer insanlar vaaz ettiklerini yapmamaları durumunda onları anlayabilirsin ve onlara karşı acıma duygusu hissedebilirsin.

Uzmanlara ve uzmanlık kültürüne olan güvensizliğin bir boyutunun, önemli bir ihtiyaç ile ilişkisi olduğunu düşünüyorum. Bu ihtiyaç; uzmanların kesin bilgi sahibi olduğu izlenimi verdikleri hususları aslında bilmediklerinin anlaşılmasıdır. Onların bilgisinin kırılabilirliği, bir bakıma “ben bilirim” ve/veya “benim bilgim” demekten çok farklı değildir. En iyi teknisyenler ve bilim insanları, bilimin tüm alanlarında kendi Ortodoks zihniyetlerinin var olduğunu ve bu Ortodoks yapının eleştirisinin bulunduğu farkındadır. Onlar kendilerine karşı bölünür ve bir bakıma bu bölünme onları kırılabilir/savunmasız yapar. Bu belirsizliği bu kırılabilirliği göstermek veya gözler önüne sermek, sadece uzmanların uhdesinde olsaydı, bugün daha az tepkiyle karşılaşabilirdik.

S: Hukukun iktidarı nasıl düzenlediğini veya şekillendirdiğini anlamak için, bir strateji olarak tarihe yöneliyorsunuz. Sizi tarihçiliğe yönlendiren durumu açıklayabilir misiniz?

C: İktidar konusunda takıntılı bir insanım. Tabii ki iktidara sahip olmak isterim; fakat aynı zamanda onu incelemek de isterim. Dostlarımla iktidara sahip olmasını arzularım ve bu durumun nasıl mümkün olabileceğine dair stratejik bir inceleme yapmak isterim. Fakat iktidarın bir yerde olmadığını, bilakis her yerde bulunduğunu ve ona sahip olmanın gerçekten bir olasılık olmadığını bilecek kadar da Foucaultcu söylem analizine sahibim. Bu sebeple diğer insanların bu iktidara sahip olmayı nasıl anladıklarını inceleme yolunu seçtim ve bu konuda geçmişteki iktidarların yöntemleri ilgi alanıma girer.

Ancak tarihi bulgulara karşı tarafsız bir tutuma sahip değilim. Tarihi bulgulara, bugünün dünyasının büyük ölçüde bir felaket olduğu önsezisi ve deneyimiyle yaklaşıyorum. Böyle bir felakete neyin sebep olduğunu ortaya çıkartmak istiyorum. Benim hipotezim, bu felaketin bir iktidar ürünü olduğudur. Şimdi, mevcut durumu iktidarın bir başarısı olarak nasıl değerlendirebilirsiniz? Günümüzdeki kelime bilgisi ile bu değerlendirmeyi yapamazsınız, çünkü bu kelimeler hâlihazırda iktidardan etkilenmiş durumdadırlar. Öyle ise, diğer zamanlara ve diğer dönemlere bir bakalım. Nasıl oldu da kullandığımız kelimeler sahip oldukları anlamlara kavuştu? Hipotez şudur o zaman: bu felaket durumu; hırslı birinin iktidarı elde etmek, iktidarı meşrulaştırmak ve iktidarı eleştirmek için hukuki kelimeleri nasıl kullandığının bir sonucudur.

Böylece, benim bu tarihi çalışmam dedektif tarzı bir çalışma haline dönuştü. Çalışmam, dedektif romanlarındaki soruyu yani “kim yaptı?” sorusunu soruyor. Bu insanlar, önerdikleri çözümlerin doğru çözümler olduğunu ve doğru yolu bulduklarına ikna edebilecekleri bu kelime haznesini nasıl geliştirdiler?

Tarih ayrıca hikâyelerle dolu olduğu için faydalı bir ilimdir. Hikâyeler günümüzdeki ikilemleri somut bir şekilde aydınlatır. Tarih, insanoğlunun kendi yaşamında bir aktör olduğunu gösterir (kendi yaşamlarının efendileri olduğunu kastetmiyorum çünkü bu pek çok insan için uygun değildir bu sebeple aktör diyelim). Bir aktör olarak elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışırız fakat sıklıkla başarısız oluruz. Hikâyelerin avantajı, okuyucular istediklerini veya ihtiyaç duyduklarını onlardan alabilirler. Hikâyeler vaaz vermez. Hikâyeler muğlaktır ve deneyimleriniz ile ilişkisinin nasıl olduğunu yansıtmaya müsait bir yapısı vardır. Hikâyeler, okuyucuyu soru sormaya yönlendirir. Bu sebeple kendimi tarih ilminin içinde buldum diyebilirim.

S: Geriye dönüp baktığınız zaman, aldığınız en önemli ders nedir?

C: En önemlisi hangisi, bunu söylemek gerçekten zor. Fakat size bu konu ile ilgili başımdan geçmiş bir hadiseyi anlatabilirim. 2008-2009 döneminde, Cambridge Üniversitesi'nde ziyaretçi profesör olarak araştırmalarda bulundum. Cambridge'de XVI. yüzyılın ilk dönemlerine ait olan ve gerçekten müthiş bir İspanyolca skolastik felsefe koleksiyonuna sahip harika bir üniversite kütüphanesi var. Bu kütüphanede, Dominikli vaiz Francisco de Vitoria'nın ders notlarına ulaştım. Ticaret üzerine notlarında, Vitoria, tıpkı skolastik öğreticilerin yaptığı gibi, öğrencilerine farazi bir soru soruyor. Soru şu: "Tahıl yüklü bir geminin kaptanısınız ve uzun zamandır kıtlıkla boğuşan bir ülkenin limanına doğru yol alıyorsunuz. Limana vardınız ve insanların ellerinde paralarla size doğru geldiğini görüyorsunuz. Bu insanlar sizden tahıl satın almak istiyorlar. Siz de bu geminin kaptanı olarak, biliyorsunuz ki iki günlük deniz yolcuğu mesafesinde onlarca tahıl yüklü gemi aynı limana doğru yol almakta. Malumunuz olan bu durumu limandaki müşterilerinize bildirme sorumluluğunuz var mıdır?"

Vitoria'nın öğrencileri keşiş olmak için eğitim alıyorlardı. 1530'lu dönemlerden bahsediyoruz, Protestan isyankârlar sefer halindedir. İspanyol kral Fransızlara karşı savaş açmış. Katolik kilisesinin prestiji ve konumu dâhil pek çok şey tehlike altında. Vitoria o dönemlerde Katolik kilisesinin en meşhur entelektüeliydi. Anlattığımız bu farazi hadisede sorulan soruya Vitoria'nın cevabı: "Eğer siz sıradan bir insansanız, o zaman tabii ki de bu kıtlık çeken insanlara tahıl yüklü diğer gemilerin geldiğini söylersiniz. Bu da sizin ürününüzün fiyatının bir hayli düşeceği anlamına gelir. Fakat bu sizin en yakınlarındaki insanlara karşı olan görevinizdir veya sorumluluğunuzdur."

Ancak ve ancak Vitoria dedi ki "eğer siz bir tüccarsanız, bu durum bu kadar net değildir yani vereceğimiz cevap bu kadar net olamaz".

Yani bu durum tarihte iki tür ahlaki sistemin ortaya çıktığını gösterir. Bir tarafta senin ve benim aramızda (kişiler arasında) geçerli ahlaki sistem vardır. Ve ikinci olarak da ticarete geçerli ahlaki sistem vardır.

Bu, muhtemelen benim tarihi çalışmalarımıdaki en önemli bulgudur. Bence bunları açıklamamalıyım (gülüşmeler). Fakat bunu keşfettiğimde gözlerime inanmadım! Daha önce de söylediğim gibi: Benim tarihi çalışmam, açık bir delil bulmaya çabalamak üzerinedir. İşte bu da onlardan biriydi.

Ben aynı zamanda otoriter söylemlerin disiplinler arasında nasıl göç veya seyahat ettiği ile de ilgileniyorum. Nihayetinde iktidarın nasıl çalıştığının büyük bir kısmı bununla ilgilidir. Bu konu ile ilgili en önemli hamlelerden biri, hukuktan ekonomiye olan geçiştir. Özellikle, Adam Smith'in hayatını düşünüyorum. Adam Smith, bir doğal hukukçu olan Samuel Pufendorf'un çalışmasını⁹ devam ettirme hayaliyle 1770'lerin başlarında Glasgow'da verdiği meşhur derslerde, çalışmasına doğal hukuk alanında başladı. Smith, doğal hukuku modernize etmek istemişti. Bunun yerine Adam Smith 1776 da "The Wealth of Nations"¹⁰ (Ulusların Zenginlikleri) adlı çalışmasını yayınladı. Dolayısıyla bu çalışma, Smith'in hukuki tasavvurlarının bir ürünüydü. Ancak, tamamen farklı bir olgunun ortaya çıkmasına vesile oldu, o da ekonomiydi ve gitgide hırslı ve tutkulu hale dönüşen insanoğlu, otoritenin bulunduğu yerin ekonomi olduğunu düşünmeye başladı.

Bu örneklerde görebileceğiniz gibi, çizmeye çalıştığım konunun altında temel bir hikâyeye yatmaktadır. Bazı insanlar "Martti kapitalizm tarihini yazıyor" diyebilir. Ancak, ben bu tür kavramlara başvurmadan kaçınıyorum. Kapitalizm gibi kelimeleri kullanmaktan imtina etmek istiyorum çünkü bu tür kavramlar diğer çağrışımların her türünden etkilenirler. Bunlara karşı dile getirilebilecek eleştirilere karşı savunmasız kalmak istemem. Her ne kadar dünya sistemleri teorilerini ve diğer Marksist türevler ile ilgili görüşleri takdir etsem de, bunların hiç biri ile aynı fikirde olmayacağım. Okuyucularımın zaten bildiklerine uyan (veya uymayan) hikayelerimi esrarengiz bir şekilde anlatacağım. Ama tabii ki her şeyden önemlisi ben sadece uluslararası hukukun tarihini yazıyorum (gülüşmeler).

S: Yeni kitabınız için külliyatınıza verilmiş bir cevap diyebilir miyiz? Bu kitap daha önceki düşünce yapınızın bir devamı mıdır?

C: Bizler hayat hikâyelerimizin anlatıcılarıyız, fakat nihai yöneticileri değiliz. Diğer insanlar bizim hayatlarımızı farklı şekilde anlatırlar ve belki de daha ferasetli anlatacaklardır. Önceki kitaplarımı yazdığım zamanlardan elbette ki daha yaşlıyım ve yaşlı insanlar tarih yazarlar (herkes güler).

⁹ Bkz. SÆTHER Arild, *Natural Law and the Origin of Political Economy: Samuel Pufendorf and the History of Economics*, Routledge, London, 2017; PUFENDORF Samuel, *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law*, Ed. James Tully, (çevirmen: Michael Silverthorne), Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

¹⁰ SMITH Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*, University of Chicago Press, Chicago, 1977.

İlk kitabım, uluslararası hukukun gerçekten katı bir yapısalcı analiziydi. Ancak, bu sadece bir kez yapabileceğiniz bir şeydir. Daha sonra, uluslararası hukukçuları mesleki yaşamlarında bir aktör olarak ve insanoğlu olarak tanımladığım, daha esnek bir tutuma geçtim. Bu durum, beni dünya çapında projesi olan bireylere ve uluslararası hukuk üzerine dersler vermeye yönlendirdi. Ancak, bu durum kronolojik olarak elbette çok sınırlıydı (1870-1960). Bu nedenle, yeni kitabım, ilk kitabımın yapısalcı hırslarını tutkusunu, ikinci kitabımın da hikâyelerindeki insani tavrımı alır ve bunları orta çağın sonundan itibaren Avrupa tarihinin içine atar ve o zamanlardan bu zamana nelerin ortaya çıktığını göstermeye çalışır.

S: İleriye baktığınızda eğer bir felaketi ve uluslararası hukukun vahim bir durumda olduğunu görürseniz, sizin de dediğiniz gibi “ufak tefek reformlar ve bitmek bilmeyen toplantılar” boyunca sizi yolunuzdan alıkoymayacak vizyon ne olacaktır? Bu romantik yolda nasıl devam edeceksiniz?

C: Sanırım zaten bu akılsızca yapılan toplantılardan ve bitmek bilmeyen reformlardan vazgeçtim. Bunlar devam ettikçe etti. (...). Bu nedenle, şimdi bu tür toplantılara ve reformlara ilişkin mesleğe eleştirel bir düşünce getirmeye çalışıyorum. Peki, “eleştirel düşünce” nedir? En iyi günlerimde bu eleştirel düşüncenin bir aydınlanma ile ilgili olduğunu hatırlamayı seviyorum. Ve Aydınlanma – ki bu klasik liberal noktaya değinmekten gerçekten utanç duyuyorum – diğer yollardan farklı şekilde düşünebilme yeteneğidir, geçmişte bir zamanlar büyüüne kapıldığımız şeyin bugün büyüünden kurtulmaktır. Sahip olduğumuz mesleki donanımın, sahip olabileceğimiz tek şey olduğunu artık düşünmeyin. Sahip olduğumuz ve/veya içinde bulunduğumuz kurumların bizi kurtarabileceğini artık düşünmeyi bırakın. Bu sürdürülebilir bir vizyon değildir. Aydınlanma, problemleri çözmek veya bolca ayrıntılı planlar üretmek olarak tanımlanamaz. Aydınlanma, günümüze gözümüzü dört açarak, yani tüm dikkatimizle bakmaya çalışmaktır. Ayrıca aydınlanma, diğer insanlardan öğrendiğimiz/edindiğimiz “hakikatler” tarafından ne boyutta köleleştirildiğimizi anlamaya çalışmaktır.

S: Geleneksel T.M.C. Asser Konferansı’na katılan insanlara anlattığınız konular hakkında bilgi verebilir misiniz? Sizin o akşamki konuşmanızdan katılımcılar nasıl aydınlandı?

C: Benim anlattığım konu, meşru zemine oturtulmuş sorunları/dertleri, aşırı sağın nasıl ele aldığı üzerineydi. Beyaz adamın ayrıcalıklı yönetimde egemen olduğu zamana, Avrupa’da ve ABD’de insanların dışarıdaki insanlara bakıp kendilerine “*durumumuz ne kadar kötü olursa olsun neyse ki biz onlar gibi değiliz*” diyebildikleri zamana geri götüren gerici tepkiyi/dürtüyü, uzman düsturundan ve küresel yönetişimden kaynaklanan meşru hayal kırıklığından ayırmaya çalışıyorum. İnanıyorum ki, aydınlanma bugün, özellikle de siyasi tartışmalar ile yönetilen tüm dünyanın içinin boşaldığı 1990’larda yaptığımız hataları

fark etmektir. Aklım uzun zamandır eleştirel olmayı öğrenmekle meşgul. Bu çoğu zaman basit değildir. Diğer insanlar tarafından tanımlanan sorunlara hızlı çözümler üretmek ve bulmak istiyoruz. Ayrıca, mesleki söylemlerin ve uzmanların dile getirdiği ve siyasi uyuşmazlığın dışında bir yerlerde bulunan bu çözümlere olan inançtan vazgeçmeliyiz. “Siyasi ihtilafların” bizim bilgi tabanlı sistemimizin içine doğru yayıldığını öğrenmemiz gerekiyor. Uzmanlarımız önemli görülen her meselede ihtilafa düşüyor. *Siyaset, ilim üzerine var olur; cehalet ise hala bir erdem değildir.*

Öyleyse, bildiğin gibi, yol uzun ve meşakkatlidir ayrıca yolun sonunda başarılı olma garantisi de yoktur... Şimdi mantraya ihtiyaç duyduğun bir zihniyet yapısında isen, zaten kendini dışarıya kapatmış/izole etmişsindir ve eleştirel düşünce sana uğrayamaz ve tabii ki de aydınlanma seni bulamaz. Burada bir boşluk olmalı. Esasında Leonard Cohen ne söylenmesi gerektiğini şu şarkısında dile getiriyor: “*Bir çatlak var her şeyde. Işık böyle sızıyor içeriye*”. Ben sadece diğer insanlar ışığı görebilsin diye aynayı kıran insanım.

BİBLİYOGRAFYA

Asser Institute, “Annual T.M.C. Asser Lecture 2018”, 29 Kasım 2018, <https://www.asser.nl/annual-lecture/annual-tmc-asser-lecture-2018/> (Erişim tarihi: 14 Şubat 2020).

KENNEDY David: “One, Two, Three, Many Legal Orders: Legal Pluralism and the Cosmopolitan Dream”, *New York University Review of Law & Social Change*, vol. 31(3), 2007.

KOSKENNIEMI Martti: *International Law and The Far Right: Reflections on Law and Cynicism*, Ed. Janne E. Nijman, Asser Press, The Hague, 2019.

KOSKENNIEMI Martti: *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

MEERSSCHE Dimitri van den: “Interview: Martti Koskeniemi on International Law and the Rise of the Far-Right”, *Opinio Juris*, 10 Aralık 2018, <http://opiniojuris.org/2018/12/10/interview-martti-koskeniemi-on-international-law-and-the-rise-of-the-far-right/> (Erişim tarihi: 14 Şubat 2020).

MOYNSAMUEL: *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2018.

PUFENDORF Samuel: *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law*, Ed. James Tully, (çevirmen: Michael Silverthorne), Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

SÆTHER Arild: *Natural Law and the Origin of Political Economy: Samuel Pufendorf and the History of Economics*, Routledge, London, 2017.

SLOTERDIJK Peter: *Critique of Cynical Reason*, (çeviren: Michael Eldred), University of Minnesota Press, Minneapolis, 2001.

SMITH Adam: *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*, University of Chicago Press, Chicago, 1977.